

NYA AVHANDLINGAR

Marie Steinrud: *Den dolda offentligheten. Kvinnlighetens sfärer i 1800-talets svenska högreståndskultur*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2008. 309 s. ill. English summary. ISBN 978-91-7331-117-5.

I avhandlingens inledningskapitel introduceras läsaren för den snart 56-åriga Adolfinna Ulrika Tersmeden (1794–1881), en av avhandlingens fyra huvudpersoner. Hon sitter vid skrivbordet framför fönstret i sitt hem i januari 1850 och skriver brev till en barndomsvän.

Avhandlingens övriga huvudpersoner är tre av Adolfinnas systrar – den äldre system Marie Charlotte och de två yngre Jaquette Elisabeth och Carolina. Den äldsta system Anna Margareta, som dog 1827 endast 38 år gammal, inkluderas inte i begreppet ”systrarna” och finns inte heller upptagen i släkttablan (s. 245). Margareta var till skillnad från sina systrar ogift och stannade kvar i hemmet till sin död. Det fanns också en syster som dog bara ett år gammal samt en bror, Jakob Nils.

Släkten Tersmeden invandrade i början av 1600-talet från Tyskland och adlades vid mitten av 1700-talet. Man var verksam inom järnhanteringen och utvidgade snabbt sitt innehav av järnbruk runt om i Sverige. Vid sekelskiftet 1800 var släkten tämligen väletablerad i samhällets övre skikt. Systrarna växte upp på herrgården Hessle i Fittja socken utanför Uppsala. Hessle tillhörde akademikersläkten von Rosenstein, som var systrarnas mödrars släkt. Fadern Herman Adolf Tersmeden var gift två gånger, med systrar, först med den yngsta Christina Ulrika Rosén von Rosenstein sedan med den äldsta Anna Margareta Rosén von Rosenstein. Systrarna Tersmeden var således halvsysstrar med två systrar som mödrar.

Flickorna Tersmeden fick en förhållandevis gedigen utbildning – förutom hushållsgöromål, sömnad och vävnad fick de även lära sig historia, naturvetenskap och språk. I hushållet fanns en fransyska som lärde dem franska och en äldre engelsk man som undervisade dem i engelska. Systrarna skrev som övning brev till varandra på dessa språk; rörande brev på ”swengelska” citeras

i avhandlingen. Umgänget med grannherrgården Wijk gav dem också möjligheter att öva tyska.

Systrarna var förvisso adliga men deras liv och gärningar har i stort gått oförmärkt förbi. ”De skrev inga böcker, författade inga uppsatser, de vare sig sjöng eller musicerade inför publik, gjorde inga uppmärksammade framträdanden eller utmärkte sig på annat sätt ...” konstaterar Marie Steinrud. Men de skrev brev till varandra under hela sin livstid, och inte bara till varandra utan också till släktingar och vänner, de flesta inom samma sociala skikt. Det är dessa brev, ca 1 500, som är avhandlingens huvudsakliga källmaterial.

Steinrud vill med hjälp av breven återskapa systrarnas livshistoria med fokus på fyra teman: umgängesliv, vänskap, arbete och hemmet, som tillägnas var sitt kapitel. Dessa teman fyller breven och fångar därmed in centrala delar av systrarnas liv, menar författaren. Syftet är att studera hur samtidens föreställningar om en privat och en offentlig sfär kom till uttryck i systrarnas sociala praktik samt på vilket sätt kulturella föreställningar om könsskillnader var förankrade i dessa sfärer. Systrarna studeras som aktörer som själva var med och skapade sin tillvaro, samtidigt som de var beroende av sin sociala omgivning och ingick i ett kulturellt sammanhang som kallas ”tidens tankar”.

Systrarna Tersmeden var sällan sysslösa utan fullt verksamma med barnuppfostran, hushålls- och trädgårdsarbete, umgängesliv, resor och läsning. De intresserade sig för omvärlden och kommenterade den. I det inledningsvis nämnda brev som Adolfinna skrev till sin barndomsvän diskuteras den Hammarsköldska konkursen, som drabbat det svenska näringslivet och i synnerhet bruksnäringen. Vidare berörs grevinnan Spens affärer och försörjningsmöjligheter efter makens död, sonens, greve Spens, rätt att bestämma över sina systrars tillgångar. Adolfinna var väl insatt i sina egna affärer.

I det sista kapitlet, Kvinnlighetens sfärer i 1800-talets högreståndskultur, sammanfattas resultaten. Steinrud konstaterar att den ordnande principen eller strukturen i den studerade högreståndskulturen var kvinnligt-mänligt och privat-offentligt. Dessa strukturer kunde dock

förhandlas, överskridas och utmanades av systrarna – inget var helt privat eller helt offentligt. Det offentliga i betydelsen ”utanför hemmet” var inte någon helt kvinnofri zon, lika lite som det privata, ”därinne”, var en mansfri zon vare sig rumsligt eller vad gäller aktiviteter. Kvinnornas arbete i hemmet innehöll inslag av vad som normalt sker i det offentliga – ekonomiansvar, ledningsansvar, de ”lönearbetar” som författaren kallar det, dvs. tillverkade mat och föremål som de sålde och bidrog till hushållets ekonomi. Männén i släkten arbetade i hemmet, i den privata sfären, med sina offentliga uppdrag, fast i egna fysiska rum.

Systrarna Tersmeden knöt kontakter med andra kvinnor och män som fanns utanför hemmet och reste till varandra, uttröttliga trots svåra reseförhållanden. De var synliga i det offentliga rummet, t.ex. i kyrkan och lokalsamhället i samband med olika evenemang på sina lokala orter. Adolfina engagerade sig i socialpolitiskt arbete, i välgörenhet och senare i politik, emancipation, rösträtt och utbildning för kvinnor.

”Därinne” hade sina offentligheter: ”Den dolda offentligheten” syftar på dessa offentligheter i det privata, som Steinrud menar tidigare inte synliggjorts tillräckligt. Steinrud skriver med sin avhandling in sig i en lång, främst internationell, forskningstradition om borgerliga och högreståndskvinnors liv och villkor, där kvinnors överskridande från det privata till det offentliga står i fokus. Dessvärre blir denna forskning styvmoderligt behandlad, vilket bidrar till att det är svårt att se vilken kunskap avhandlingen bidrar med; på vilket sätt skiljer den sig från andra studier där kvinnligt–manligt och privat–offentligt utgör analysverktyg. Som författaren ingående (och inte helt klagörande) redovisar har analysbegreppet privat–offentligt länge kritiserats i genusforskningen och dess användbarhet har ifrågasatts. Man har kunnat visa att privat–offentligt inte fångar in kvinnors verklighet och laborerar med begrepp som ”semioffentlighet”, ”multipla offentligheter”, ”gråzoner” osv. Kvinnors verklighet är således ingalunda längre ”dold” utan väl känd av forskningen; problemet har snarare varit hur kvinnors offentligheter skall teoretiseras.

Steinrud har valt att hålla fast vid privat–offentligt som sin övergripande analysmetod, men utvecklar den för att kunna inkludera aktörskap. Hon introducerar vad hon kallar en processuell förståelse där privat–offentligt inte ses som korresponderande dikotomier utan som poler på en glidande skala, som ”ständigt utsätts för prövningar, diskussioner och förhandlingar”. Ytterligare begrepp, hämtade från (könsblind) statsvetenskaplig

forskning från 1980-talet, som *access* (tillgänglighet), *agency* (vara aktör/agent), *interest* (vem tjänar på, har fördel av ett visst handlande) samt *kontextualisering* i betydelsen att betydelse är situationella, läggs till verktygslådan. Författaren lyckas ändå inte övertyga om begreppets användbarhet för att analysera systrarna som aktörer. Ett skäl är att de inte egentligen studeras som individer utan som ett kollektiv, som ”systrarna”, som i sin tur går upp i ett annat kollektiv, ”borgerliga kvinnor”. Allt de gör och säger styrks med ett stort antal referenser till annan forskning för att påvisa ett mönster och för att kunna generalisera varje tema. Steinrud ställer ängsligt frågan: Hur representativa är fyra kvinnor? och dränker de enskilda systrarnas handlingar i jämförelser. Systrarna får inte vara unika utan blir representanter för ”borgerliga kvinnor”. I en analys av aktörskap borde systrarna ha lyfts fram var för sig, särskilt som intentionen är att skriva deras ”livshistoria” och att skriva ”mikrohistoria”. Hur systrarna gör aktörskapet, om de måste förhandla, om vad och i vilka situationer, diskuteras endast generellt utifrån de normerande föreställningarna om privat–offentligt och kvinnligt–manligt i borgerlig kultur. Vad den praktik som benämns ”den dolda offentligheten” visar är att dessa handlingar var självklara och inte framförhandlade överskridanden; den var bara dold för forskarna på grund av inadekvata analysverktyg och teorier. De s.k. överskridandena var således vid mitten av 1800-talet inte något som måste förhandlas, utan om inte norm så accepterat. Det gör dessa aktiviteter inte mindre intressanta utan kan komplettera bilden av enskilda kvinnors aktivitetsmönster vid denna tid i högreståndskulturen.

Tematisering som metod och arbetssätt har vissa fördelar i det att de hjälper att urskilja mönster och strukturer. De empiriska avsnitten i avhandlingen är också de starkaste och färgrikaste; de är oftast de ”täta beskrivningar” författaren åstundar. De illustrerar också ett fantastiskt rikt källmaterial. Det finns dock en risk att sådant som inte rymms i temat blir osynliggjort. Författaren ger en rad exempel på vad systrarna Tersmeden arbetade med och intresserade sig för utanför det som kan fångas in med hjälp av de fyra temana. Hon använder sig av ”närläsning” av breven och letar ”ledtrådar” och i detta ligger ju implicit att man letar efter det utsagda, inte det uppenbara, ser till detaljer, andra sammanhang. De valda temana gör det svårt att upptäcka, kategorisera och förklara detta ”andra”, aktiviteter som politik, ekonomi, föreningsarbete. Författaren ger flera exempel på att Adolfina kommenterar affärshändelser och politiska

händelser. Adolfinas gör i ett sammanhang en politisk analys, men Steinrud bagatelliserar analysen och kommenterar med att det är information om gemensamma vänner som upptar huvuddelen av brevet. Hennes politiska och ekonomiska kommentarer är insorterade under Umgänge. Adolfinas och Carolinas engagemang i Fruntimmersföreningen sorteras vidare in under temat Vänskap och Arbete. Under temat Hemmet behandlas kvinnornas deltagande i den kyrkliga offentligheten.

Författaren redogör inte för vilka alternativ till temativering som hon övervägt. Ett alternativ kunde ha varit att göra Adolfinas och Jaquette till huvudpersoner – det är dessa två systrar som dominerar studien – genom att följa deras livslopp. Ett livsloppsperspektiv där systarna behandlats som enskilda individer och inte som ”systrar” hade sannolikt visat hur deras skilda liv gestaltade sig inom samma givna kulturella och samhällsliga ramar. Den ogifta systemen Margaretas livshistoria hade här varit intressant som en alternativ möjlighet; inte bara som representant för kategorin ogifta kvinnor.

De genusteoretiska inspirationskällorna har varit den amerikanska historikern Joan Wallach Scott, historikern Yvonne Hirdman samt antropologen Britt-Marie Thurén. Samtliga dessa företräder en strukturell genusteori med poststrukturalistiska förtecken, med vars hjälp vi kan urskilja genus som maktförhållanden på olika nivåer i samhället. Steinrud använder dem dock inte särskilt mycket, hon har ”knutit an” till de tre teoretikerna och de har fungerat som en ”genusteoretisk plattform”. Thuréns begrepp genusifiering är det som har varit mest fruktbart. Det används exempelvis för att beskriva de segregerade vänskapsrelationerna som starkt genusifierade, eller genuseladdade; på samma sätt framstår vissa arbetsuppgifter i hushållet som mer genusifierade än andra.

Min uppfattning är att genusifiering kunde ha varit ett användbart analysbegrepp för att belysa förhandlingar och överskridanden. Vilka områden, verksamheter i den högreståndskulturen var starkt respektive svagt genusifierade? Finns här en koppling mellan dessa och möjligheterna till att förhandla dem? I en sådan analys hade begreppen *access*, *interest* och *situationell betydelse* kunnat bli mera användbara. Tillgängligheten för kvinnor till starkt manligt genusifierade områden måste vara svårare än till svagt genusifierade områden. Dessa svaga områden var sannolikt förhandlingsbara.

Ett exempel på detta är kvinnors välgörenhetsarbete. Med detta arbete tog sig kvinnor in på en socialpolitisk arena som var förbehållen män. Varför lyckades det kvinnor att etablera sig där? En hypotes är att kvinnorna

omladdade en del av socialpolitiken genom att bedriva välgörenhet på ett sätt så att den blev en förlängning av det kvinnliga hemarbetet med vård och omsorg. I denna form utgjorde det inget hot mot det övriga socialpolitiska arbetet som bedrevs på ekonomiska och andra starkt manligt kodade arenor. Detta kan jämföras med det motstånd kvinnor mötte i rösträttskampen, där kvinnor och kvinnlighet inte ansågs ha någon plats.

Sammanfattningsvis uppvisar Marie Steinruds avhandling metodiska och teoretiska brister, som bidrar till att det rika källmaterialet inte kommer till sin rätt, annat än i vissa deskriptiva avsnitt. Dessa deskriptiva avsnitt visar dock på en stor lyhörighet och ett skickligt handlag med brevsamlingen. Icke desto mindre är avhandlingen vad gäller språket ojämn och pratig, med många omtagningar, upprepningar och utfyllnadsord (kanske, olika, också, även m.m.). Analysens skärpa påverkas också av detta förhållande. Till detta skall läggas 773 fotnoter, omfattande 40 sidor (mindre stil än huvudtexten) varav många innehåller långa brevcitat som illustration till texten men också som tilläggsinformation, som inte stöder argumentationen utan försvarar överblicken. Författaren har förförts av sin fantastiska empiri!

Inger Lövkrona, Mölle

Christina Jansson: *Maktfyllda möten i medicinska rum. Debatt, kunskap och praktik i svensk förlossningsvård 1960–1985*. Sekel Bokförlag, Lund 2008. 320 s., ill. English abstract. ISBN 978-91-85767-25-0.

Samtidshistorikern Christina Jansson fokuserar i sin avhandling *Maktfyllda möten i medicinska rum* på svensk förlossningsvård under åren 1960–1985. Det är en tid när det sker stora förändringar inom sjukvården som får konsekvenser för förlossningsvården. Det är också en tid där nya ideal tar form i samhället och som återverkar inom sjukvården. Jansson lyckas fånga den här dynamiska processen mellan sjukvård och samhälle och hennes studie ger en nyanserad bild av vad som skedde inom förlossningsvården under den aktuella perioden.

Janssons titel lockar till intressanta tankeexperiment och *medicinska rum* framstår som en lovande metafor. I avhandlingen är medicinska rum den konkreta plats där barnafödandet sker, men också en plats som influeras av både materiella och språkliga praktiker i och utanför förlossningsrummet. Det medicinska rummet är därmed